

A Critical Examination of Radical Skepticism Regarding the Historical Existence of the Prophet (PBUH), with Emphasis on Seventh-Century Textual and Archaeological Evidence¹

Hossein Rezaee² | Ramin Azhdari³

Received: 2025/07/21
Accepted: 2025/12/25

Abstract

This research presents a problem-oriented assessment held by the skeptical views of orientalists regarding the denial of the historical existence of the Prophet Muhammad (PBUH). It examines whether textual and archaeological evidence from the seventh century AD can confirm or refute this denial. The study employs a critical-comparative analysis of the two main currents -critical approach and radical skepticism- focusing on their methodological foundations and epistemological assumptions. The investigation centers on the claim of a lack of contemporary evidence. A coherent re-reading of the evidence shows that the dating and testable extra-religious data are not compatible with the denial hypothesis, which appears to be an extreme and unsupported interpretation rather than a documented analysis. The findings, while emphasizing methodological caution, provide a realistic view of the historical context of the Prophet (PBUH) and show that historical assessment should be based on the integration of multiple sources of evidence rather than single-source inferences.

Keywords: Historical existence of the Prophet of Islam, Radical skepticism, Non-Islamic sources, 7th century AD, Archaeological evidence.

Introduction

Over the past decades, Orientalist analyses of Islam and its Prophet have encompassed a wide range of approaches. One major current in this field has been the critical rereading of Islamic sources. Many Orientalists, adopting a historiographical and critical approach, have challenged the historical reliability of traditional Islamic sources such as *sīra* and *ḥadīth* (Mohammadzamani & Aghajari, 2017: 145–147). This group, which maintains a skeptical stance toward dominant narratives, does not necessarily deny the existence of the Prophet of Islam; rather, it

1. DOI: 10.22051/hii.2026.50757.3022

2. PhD graduate in Quranic Sciences and Hadith, Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author). hossein.rezaee@ut.ac.ir

3. PhD student in Quranic Sciences and Hadith, Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Tehran, Tehran, Iran. ramin.azhdari1398@ut.ac.ir

ISSN: 2008-885X/Online ISSN:2538-3493

is concerned with later accretions and ideological constructions reflected in Islamic sources.

In contrast, a smaller yet more controversial group of Western scholars has gone beyond critiquing the sources and, relying on limited evidence and particular analytical frameworks, has cast doubt on-or explicitly denied-the historical existence of the Prophet of Islam. This perspective, which may be termed “**radical skepticism**” regarding the Prophet’s existence, although held by a minority, has attracted increased attention over the past two decades, especially through certain media-driven and pseudo-scholarly works.

Within Islamic academic literature, numerous analyses and critiques have addressed the first approach (the critique of the credibility of Islamic sources), and measured-sometimes well-substantiated-responses have been offered. Nevertheless, the second approach-namely, the denial of the Prophet’s historical existence-has received far less serious and systematic examination. This is despite the fact that such views have had a considerable impact on intellectual, media, and public discourse about Islam in the West.

Recognizing this gap, the present study focuses on this particular current within Orientalist scholarship and analyzes the arguments, sources, and methodologies employed to deny the historical existence of the Prophet. The aim is to demonstrate that such views are not only weak in terms of historical evidence but also often contradict fundamental principles of scientific historiography from a methodological perspective. Accordingly, the main question of this article is: to what extent can radical claims denying the historical existence of the Prophet of Islam be examined and critiqued based on evidence independent of the Islamic tradition, such as contemporary texts, early Qur’anic manuscripts, and archaeological evidence?

Methodology

This research adopts a **qualitative, analytical-critical** approach and is structured around the analysis of documents and written sources. Data were collected through documentary research and the examination of library-based materials. The sources include works by Orientalists who deny or critically question the Prophet’s existence, contemporary analyses in the historiography of Islam, as well as textual and archaeological evidence from the early centuries. Data analysis is conducted through **critical content analysis**.

Within this framework, the study first reconstructs and categorizes the arguments advanced by proponents of denial, then examines and evaluates these views in light of the principles of scientific historiography and the criteria for assessing independent evidence-particularly extra-religious evidence-that supports the historical existence of the Prophet of Islam.

Discussion & Results

An examination and critique of views denying the historical existence of the Prophet of Islam show that this position, despite its seemingly scientific and skeptical appearance, suffers from serious methodological problems, incomplete evidence, and at times ideological bias. These views rest on four main premises: first, the claim of silence or the absence of verifiable contemporary and non-Islamic

evidence; second, the dismissal of traditional Islamic sources as historically unreliable; third, alternative hypotheses regarding the origins of Islam and the alleged removal of the Prophet's figure from the Qur'an; and fourth, ideological explanations that portray the emergence of the Prophet as a mythical construct devised for purposes of legitimation.

In contrast to these premises, non-Islamic sources contemporary with, or close to, the seventh century CE-despite their critical or even hostile tone-confirm the existence of a historical figure named Muhammad in the Arabian Peninsula. These sources are particularly valuable due to their chronological proximity and are sufficient to refute the claim that there is a lack of contemporary evidence.

Moreover, substantial evidence supports the authenticity and historical reliability of Islamic narratives. The rigorous system developed within the traditions of ḥadīth and sīra for recording, evaluating, and filtering reports-based on criteria such as the trustworthiness of transmitters, continuity of transmission, and modes of ḥadīth reception-constitutes a sophisticated form of internal criticism unparalleled in any other premodern civilization.

Likewise, hypotheses such as the non-Arab origins of Islam or the deliberate omission of the Prophet's name from the Qur'an, when examined in light of intratextual analysis of Qur'anic verses, the Qur'an's narrative structure, and its historical context, lack clear evidence and are largely grounded in abstract speculation. Ideological explanations, on the other hand, fail to adequately account for the historical consolidation of the sīra and ḥadīth traditions, which rest upon multiple, diverse, and sometimes independent reports.

Conclusion

In sum, the wholesale denial of the historical existence of the Prophet of Islam is not only unsupported by sufficient documentary evidence, but also stands in serious tension with a substantial body of contemporary data, the meticulous mechanisms of transmission within the Islamic tradition, and converging external and internal evidence. From the standpoint of scientific historical inquiry, therefore, the existence of the Prophet of Islam constitutes a well-documented and defensible historical reality.

References

- Ahmadimanesh, M. (2024). "The Name of "Mohammad" Before the Prophet: A Critical Review of the Evidence and a New Suggestion." *The Journal of History of Islam and Iran*. 60, 15–34. [In Persian]
- Ahmadvand, A., & Tavoosi Masror, S. (2011). "Minting Ayat of Holy Kuran on the Islamic Coins and the Reaction of the Muslims". *The Journal of History of Islam and Iran*. 10, 24–40. [In Persian]
- Crone, P., & Cook, M. (1977). *Hagarism: The Making of the Islamic World*. Cambridge University Press.
- Crone, Patricia. (1987). *Meccan Trade and the Rise of Islam*, Gorgias Press.
- Daniel, Norman (1979). *The Arabs and Mediaeval Europe*. Longman.
- Déroche, François. (2014). *Qur'ans of the Umayyads: A First Overview*. Leiden: Brill. ISBN: 9789004261853

- Donner, Fred M. (1984). "Some Early Arabic Inscriptions from Al-Ḥanākiyya, Saudi Arabia". *Journal of Near Eastern Studies*. 43 (3). University of Chicago Press.
- Hilali, Asma. (2017). *The Sanaa Palimpsest: The Transmission of the Qur'ān in the First Centuries AH*. Oxford: Oxford University Press, in association with The Institute of Ismaili Studies. (Qur'anic Studies Series 17). ISBN: 9780198793793.
- Holland, T. (2012). *In the Shadow of the Sword: The Battle for Global Empire and the End of the Ancient World*. Little, Brown.
- Hoyland, R. (2007). Writing the Biography of the Prophet Muhammad: Problems and Solutions. *History Compass*, 5, 1–22. <https://doi.org/10.1111/j.1478-0542.2006.00393.x>.
- Hoyland, R. G. (1997). *Seeing Islam as Others Saw It: A Survey and Evaluation of Christian, Jewish and Zoroastrian Writings on Early Islam*. Darwin Press.
- Jansen, H. (2013). *De Historische Mohammed*, Uitgeverij Van Praag.
- Karimpour, S ; And A. Rad,(2017). "The Idea of Hagarean Origin of Islam; Analysis and Critique." *Philosophy of Religion* 14(4), 769–786. [In Persian]
- ḵatīb al-Baḡdādī, A. (1985). *al-kifāyah fi 'Ilm al-Rīwayah*. Beirut: Dār ul-Kitāb al-'Arabī. [In Arabic]
- Khezri, S; And M. Bayram, (2016). Examining the Role of the Skeptical Approach of Patricia Crone in Formulating Her Views in the Book *Meccans Trade and the Rise of Islam*". *Journal of Islamic History in the Mirror of Research* no. 41, 43–60. [In Persian]
- Lumbard, J. E. B. (2015, July 24). New light on the history of the Quranic text? The Huffington Post. https://www.huffpost.com/entry/new-light-on-the-history_b_7862766.
- Mohammadzamani, A., & Aghajari, H. (2018). "Critical analysis of Al-Dori's view on the Islamic Historiography". *The Journal of "Historical Perspective & Historiography"*.19, 143–167. [In Persian]
- Nevo, Y. D., & Koren, J. (2003). *Crossroads to Islam: The Origins of the Arab Religion and the Arab State*. Amherst, NY: Prometheus Books.
- Nilsaz, N. (2008). "Wansbrough's Viewpoint Concerning the Canonization of the Quran: a Critical Survey" *Maqalat va Barrasiha* 88, 151–170. [In Persian]
- Nilsaz, N. (2014). *Orientalists and Ibn 'Abbas: A critical analysis of Orientalists' views on the exegetical works attributed to Ibn 'Abbas*. Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company. [In Persian]
- Nosrati, S; And G.Elmi, and .Gozashteh, (2017). "A Critical Study on Patricia Crone's Views as a Revisionist". *The Journal of Islamic History and Civilisation*.13(1), 121–147. [In Persian]
- Ohlig, K.-H. (2008). *The Hidden Origins of Islam: New Research into Its Early History*. Amherst, NY: Prometheus Books.
- Retsö, Jan (2003). *The Arabs in Antiquity: Their History from the Assyrians to the Umayyads*. Routledge.
- Sadeghi, Behnam, and Mohsen Goudarzi. 2012. "Ṣan'ā' 1 and the Origins of the Qur'ān." *Der Islam* 87 (1–2): 1–129.
- Sebeos (1999). *The Armenian History Attributed to Sebeos*, Liverpool University Press.

- Shoemaker, S. J. (2012). *The Death of a Prophet: The End of Muhammad's Life and the Beginnings of Islam*. University of Pennsylvania Press.
- Small, Keith E. (2015). "The Birmingham Qur'an: Too Many Options." Digital Mushaf Project, Bodleian Libraries, University of Oxford, December 4, 2015.
- Spencer, R. (2012). *Did Muhammad Exist? An Inquiry into Islam's Obscure Origins*. Wilmington, DE: ISI Books.
- Taylor, R. E., & Bar-Yosef, O. (2014). *Radiocarbon Dating: An Archaeological Perspective* (2nd ed.). Left Coast Press.
- The Friday Bulletin. (1986). *The Friday Bulletin*. Islamic Research Institute, International Islamic University.
- The Friday Bulletin: The Muslim News Update, Issue 29, Part 184. (2003). Nairobi, Kenya: Muslim Media Network, Jamia Mosque Committee, and the Islamic Foundation.
- Thomas, D. (2015). Quoted in: "Birmingham Qur'an manuscript dated among the oldest in the world." BBC News, 22 July 2015. Available at: <https://www.bbc.com/news/business-33436021>.
- Walker, J. (1956). *A Catalogue of the Muhammadan Coins in the British Museum: Volume II – Arab-Byzantine and Post-Reform Umayyad Coins*. London: British Museum.
- Wood, P. (2013). "Khuzistan Chronicle". *The Encyclopedia of Ancient History*

©2025 Alzahra University, Tehran, Iran. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0 license) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فصلنامه علمی تاریخ اسلام و ایران دانشگاه الزهراء (س)
سال سی و پنجم، دوره جدید، شماره ۶۶، پیاپی ۱۵۶، تابستان ۱۴۰۴
مقاله علمی - پژوهشی
صفحات ۶۶-۳۹

بررسی انتقادی دیدگاه‌های شکاکیت رادیکال درباره وجود تاریخی پیامبر (ص) با تأکید بر شواهد متنی و باستان‌شناختی قرن هفتم میلادی^۱

حسین رضایی^۲ | رامین اژدري^۳

تاریخ دریافت: ۳۰/۰۴/۱۴۰۴
تاریخ پذیرش: ۰۴/۱۰/۱۴۰۴

چکیده

این پژوهش به صورت مسئله‌محور به ارزیابی دیدگاه‌های شکاکانه مستشرقان درباره انکار وجود تاریخی پیامبر اسلام (ص) می‌پردازد. مسئله آن است که آیا شواهد متنی و باستان‌شناختی قرن هفتم میلادی می‌تواند این انکار را تأیید یا رد کند. رویکرد مطالعه، تحلیل انتقادی - مقایسه‌ای دو جریان اصلی (رویکرد انتقادی و شکاکیت رادیکال) با تمرکز بر مبانی روش‌شناختی و پیش‌فرض‌های معرفتی آن‌هاست و ادعای فقدان شواهد هم‌عصر کانون بررسی قرار می‌گیرد. بازخوانی منسجم شواهد نشان می‌دهد تاریخ‌گذاری‌ها و داده‌های برون دینی آزمون‌پذیر با فرضیه انکار سازگار نیست و بیشتر ناظر به قرائتی افراطی و فاقد اتکای کافی است تا تحلیلی مستند. برآیند یافته‌ها، ضمن تأکید بر احتیاط روش‌شناختی، تصویری واقع‌گرایانه از زمینه تاریخی پیامبر (ص) به دست می‌دهد و نشان می‌دهد ارزیابی تاریخی باید بر هم‌نهادی شواهد و نه استنتاج‌های تک‌مبنایی متکی باشد. **کلیدواژه‌ها:** شکاکیت رادیکال، شواهد باستان‌شناسی، قرن هفتم میلادی، منابع غیراسلامی، وجود تاریخی پیامبر اسلام.

۱. شناسه دیجیتال (DOI): 10.22051/hii.2026.50757.3022

۲. دانش‌آموخته دکتری علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
hossein.rezaee@ut.ac.ir

۳. دانشجوی دکتری رشته علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
ramin.azhdari1398@ut.ac.ir

مقدمه

طی دهه‌های گذشته، تحلیل‌های شرق‌شناسانه درباره اسلام و پیامبر آن (ص)، دامنه‌ای وسیع از رویکردهای متنوع را دربر گرفته است. یکی از جریان‌های اصلی در این میان، تلاش برای بازخوانی انتقادی منابع اسلامی است. بسیاری از مستشرقان، با رویکردی تاریخ‌نگارانه و انتقادی، اعتبار تاریخی منابع سنتی اسلامی - مانند سیره و حدیث - را به چالش کشیده‌اند (محمدزمانی و آقاجری، ۱۳۹۶: ۱۱۴۵-۱۴۷). این گروه که رویکردی شکاکانه نسبت به روایت‌های رایج دارند، نه لزوماً منکر اصل وجود پیامبر اسلام، بلکه نگران بازتاب‌های متأخر و قالب‌سازی‌های ایدئولوژیک در منابع اسلامی هستند. در مقابل، گروهی کوچک‌تر اما جنجال‌برانگیزتر از پژوهشگران غربی، پا را از نقد منابع فراتر نهاده و باتکیه بر شواهد محدود و تحلیل‌های خاص، در اصل وجود تاریخی پیامبر اسلام تردید کرده یا آن را صراحتاً انکار کرده‌اند. این دیدگاه که می‌توان آن را «شکاکیت رادیکال» (radical skepticism) نسبت به وجود پیامبر نام نهاد، گرچه در اقلیت است، اما به‌ویژه در دو دهه اخیر به‌واسطه برخی آثار رسانه‌ای و شبه‌علمی مورد توجه قرار گرفته است.

در ادبیات دانشگاهی اسلامی، تحلیل‌ها و نقدهای فراوانی درباره رویکرد نخست (نقد اعتبار منابع اسلامی) وجود دارد و واکنش‌های سنجیده و گاه مستدلی نسبت به آن‌ها عرضه شده است. با این حال، رویکرد دوم - یعنی انکار وجود تاریخی پیامبر - کمتر به‌طور جدی و نظام‌مند مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. این در حالی است که چنین دیدگاه‌هایی، تأثیر قابل توجهی بر فضای فکری، رسانه‌ای و گفتمان عمومی درباره اسلام در غرب گذاشته‌اند.

پژوهش حاضر، با درک این خلأ، تلاش دارد با تمرکز بر این جریان خاص از شرق‌شناسی، استدلال‌ها، منابع و روش‌شناسی‌های به‌کاررفته برای انکار وجود تاریخی پیامبر را تحلیل کند. هدف این است که نشان داده شود این قبیل دیدگاه‌ها نه تنها از حیث شواهد تاریخی دچار ضعف‌اند، بلکه از نظر روش‌شناسی نیز اغلب در تقابل با اصول بنیادین تاریخ‌نگاری علمی قرار دارند؛ لذا پرسش اصلی این مقاله آن است که: تا چه اندازه می‌توان بر اساس شواهد مستقل از سنت اسلامی مانند متون هم‌عصر، نسخه‌های کهن قرآن و شواهد باستان‌شناختی، دیدگاه‌های رادیکال درباره انکار وجود تاریخی پیامبر اسلام را بررسی و نقد کرد؟

پیشینه

مطالعه درباره پیامبر اسلام (ص) در محافل شرق‌شناسی عمدتاً حول دو محور شکل گرفته

است: نخست، جریان گسترده‌ای از پژوهشگران که با رویکردی انتقادی^۱ به ارزیابی تاریخی منابع سنتی اسلامی پرداخته‌اند؛ و دوم، جریان محدودتر و جنجال‌برانگیزتری که با شکاکیتی رادیکال^۲، به انکار یا دست‌کم تردید جدی در اصل وجود تاریخی پیامبر اسلام گراییده‌اند. در جریان نخست، پژوهشگرانی مانند مایکل کوک^۳ و پاتریشیا کرون^۴ با آثاری چون *هجری‌گری (Crone & Cook, 1977)* و *تجارت مکه و ظهور اسلام (Crone, 1987)* به تحلیل انتقادی منابع اسلامی پرداخته‌اند. این گروه گرچه روایات سنتی را دیرهنگام و ایدئولوژیک می‌دانند، اما اصل وجود پیامبر اسلام را مفروض می‌گیرند و کوشیده‌اند باتکیه بر تحلیل‌های زبان‌شناختی و تاریخی، روایتی بازسازی‌شده از ظهور اسلام ارائه دهند.

در مقابل، پژوهشگرانی چون اسپنسر (۲۰۱۲)، نوو و کورن (۲۰۰۳)، اولیگ (۲۰۰۸) و هولند (۲۰۱۲)، باتکیه بر روش‌های باستان‌شناسی، زبان‌شناسی یا تحلیل تاریخی، وجود تاریخی پیامبر (ص) را یا انکار کرده یا در آن تردید افکنده‌اند. این رویکردها معمولاً در فضای رسانه‌ای یا محافل ایدئولوژیک (مانند جریان‌های راست‌گرای ضداسلام) بیشتر مطرح شده‌اند تا در مجامع دانشگاهی رسمی. در واکنش به این دیدگاه‌ها، بخش بزرگی از محافل دانشگاهی غربی اساساً وارد بررسی مستقیم این ادعاها نشده‌اند. در نتیجه، به‌جای مواجهه مستقیم، غالباً آن را نادیده گرفته و در آثار خود اصل وجود تاریخی پیامبر اسلام را تأیید و تقویت می‌کنند.

در فضای علمی فارسی‌زبان نیز تمرکز اصلی پژوهش‌ها بر نقد جریان نخست، یعنی ارزیابی انتقادی منابع اسلامی بوده است. به‌عنوان مثال نصرت نیلساز در مقاله «بررسی و نقد دیدگاه ونزبرو درباره تثبیت نهایی متن قرآن»، ادعای ونزبرو مبنی بر تثبیت دیرهنگام متن قرآن را نقد کرده و آن را خلاف داده‌های تاریخی می‌داند (نیلساز، ۱۳۸۷: ۱۵۱-۱۳۷). همو در کتاب *خاورشناسان و ابن‌عباس: تحلیل انتقادی دیدگاه‌های خاورشناسان درباره آثار تفسیری منسوب به ابن‌عباس*، روش تحقیق ونزبرو را به چالش می‌کشد (نیلساز، ۱۳۹۳: ۸۴-۴۹). سید احمدرضا خضری و مائده بایرام، در مقاله «واکاوی نقش رویکرد شکاکانه پاتریشیا کرون در شکل‌گیری دیدگاه‌های وی در کتاب تجارت مکه و ظهور اسلام»، با تمرکز بر یکی از آثار وی، رویکرد تشکیکی وی به تاریخ صدر اسلام و اصالت منابع اسلامی را بررسی کرده‌اند (خضری و بایرام، ۱۳۹۵: ۶۰-۴۳). سپیده نصرتی، قربان علمی و ناصر گذشته نیز به‌نقد و بررسی آرای تجدیدنظرطلبانه کرون در زمینه مطالعات اسلامی همت گماشته‌اند (نصرتی، ۱۳۹۶: ۱۲۱-).

1. critical approach
2. radical skepticism
3. Michael Cook
4. Patricia Crone

۱۴۷). سعید کریم‌پور و علی راد در مقاله «فرضیه خاستگاه‌های هجری اسلام؛ تحلیل و نقد»، با محوریت کتاب *هاجرئیسیم* (تألیف مشترک کرون و کوک) فرضیه این دو را مبتنی بر این‌که فرقه‌ای یهودی، خاستگاه و زمینه‌ساز شکل‌گیری دین اسلام بوده است، نقد و ارزیابی کرده‌اند (کریم‌پور و راد، ۱۳۹۶: ۷۸-۷۶۹).

اما در خصوص دیدگاه‌هایی که به طور مشخص وجود تاریخی پیامبر را انکار می‌کنند، هنوز تحلیل جامع، منسجم و مستقلی در فضای دانشگاهی فارسی‌زبان ارائه نشده است. براین اساس، می‌توان گفت که خلأ پژوهشی قابل توجهی در پاسخ مستقیم، مستند و روشمند به دیدگاه‌های انکاری درباره وجود تاریخی پیامبر اسلام وجود دارد. این مقاله با درک همین خلأ، می‌کوشد ضمن تحلیل مبانی، استدلال‌ها و منابع این شکاکیت رادیکال، آن را با معیارهای پذیرفته‌شده در تاریخ‌نگاری علمی به نقد بکشد.

چارچوب نظری و روش‌شناسی تحقیق

در سطح نظری، تحقیق از دو مسیر موازی بهره می‌برد: نخست، بر پایه اصول تاریخ‌نگاری علمی، تمایز میان نقد منابع و انکار وقایع تاریخی مورد تأکید قرار می‌گیرد. در این چارچوب، پذیرش اصل وجود یک شخصیت تاریخی (مانند پیامبر اسلام) مستلزم برخورداری حداقلی از شواهد مستقیم یا غیرمستقیم است که در قالب منابع اولیه، ارجاعات غیراسلامی، شواهد باستان‌شناختی یا قراین گفتمانی نمود می‌یابد. دوم، تحقیق تلاش دارد خاستگاه، بستر و کارکردهای دیدگاه‌های منکر وجود تاریخی پیامبر را به مثابه گفتمان‌های خاص، تحلیل کند. این چارچوب به پژوهش اجازه می‌دهد تا ضعف‌های معرفت‌شناختی دیدگاه‌های شکاکانه را نیز نشان دهد.

نوع تحقیق کیفی و تحلیلی - انتقادی است و بر اساس تحلیل اسناد و منابع مکتوب سامان‌یافته است. اطلاعات از طریق مطالعه اسنادی و تحلیل منابع کتابخانه‌ای گردآوری شده‌اند. منابع شامل آثار شرق‌شناسان منکر یا منتقد، تحلیل‌های معاصر در تاریخ‌نگاری اسلام و آثار متنی و باستان‌شناختی قرون اولیه است. تحلیل داده‌ها از طریق تحلیل محتوای انتقادی صورت می‌گیرد. در این چارچوب: ابتدا دیدگاه‌های منکر بازسازی و دسته‌بندی می‌شود؛ سپس این دیدگاه‌ها بر اساس اصول تاریخ‌نگاری علمی و معیارهای ارزیابی شواهد مستقل (به‌ویژه شواهد برون‌دینی) که مؤید وجود تاریخی پیامبر اسلام‌اند، ارائه و تحلیل می‌شوند.

۱) بررسی دیدگاه‌های منکر وجود تاریخی پیامبر اسلام

در این بخش، دیدگاه برخی از نویسندگان غربی که با رویکردی شکاکانه، اصل وجود تاریخی پیامبر (ص) را مورد تردید قرار داده‌اند، به صورت مستند بازنمایی و سپس دسته‌بندی می‌شود. تحلیل این دیدگاه‌ها زمینه‌ای برای نقد علمی و ارائه شواهد متقن در بخش بعدی فراهم می‌سازد.

۱-۱) بازنمایی دیدگاه‌ها

منظور از «بازنمایی دیدگاه» در مطالعات تاریخ‌نگاری، ارائه مستند، مختصر و تحلیلی از یک موضع فکری بر اساس منابع اصلی آن، بدون تحریف یا تقلیل آن دیدگاه است (Crone, 1977). این بازسازی باهدف فراهم کردن زمینه‌ای منصفانه برای بررسی انتقادی صورت می‌گیرد و بر اساس سه شاخص انجام می‌شود: ارجاع به آثار اصلی نویسنده، تفکیک مؤلفه‌های کلیدی هر دیدگاه و بی‌طرفی اولیه در بازگویی دیدگاه، به گونه‌ای که خواننده بتواند موضع نویسنده را به درستی درک کند (Cook, 1977).

انکار وجود تاریخی پیامبر (ص) در آثار برخی نویسندگان غربی نمود یافته است که در ادامه، دیدگاه برخی از این نویسندگان با ارجاعات مستند و تحلیل اجمالی ارائه می‌شود.

۱. رابرت اسپنسر (Robert Spencer)^۲

وی نویسنده‌ای آمریکایی و چهره رسانه‌ای مشهور در جریان‌های راست‌گرای ضداسلام است. وی در کتاب *آیا محمد وجود داشت؟*^۳ با رویکردی شکاکانه به تاریخ‌نگاری اسلامی، به نقد منابع اولیه اسلام می‌پردازد و ادعا می‌کند که محمد به‌عنوان شخصیت تاریخی وجود نداشته و تصویر او ساخته‌ای متأخر برای مشروعیت‌بخشی به خلافت اسلامی است.

وی با استناد به اینکه در قرآن فقط ۴ بار از لفظ «محمد» استفاده شده، ادعا می‌کند: «فراتر از ادعاهای مصرانه در مورد جایگاه محمد به‌عنوان فرستاده خدا و دعوت مؤمنان به اطاعت از او، در واقع در سراسر قرآن اساساً هیچ چیز در مورد این رسول وجود ندارد. علاوه بر این، در

1. reconstruction of arguments

۲. گرچه اسپنسر در ظاهر از تحلیل تاریخی بهره می‌گیرد، اما جایگاه او بیش از آنکه در سنت دانشگاهی باشد، در جریان رسانه‌ای و ایدئولوژیک ضداسلامی قرار دارد؛ ازاین‌رو روش‌شناسی وی فاقد پشتوانه علمی در تاریخ‌نگاری انتقادی است (Hoyland, 2007).

3. *Did Muhammad Exist?* (2012)

سه مورد از چهار موردی که نام محمد ذکر شده است، هیچ‌چیز در مورد زندگی او فاش نشده است» (Spencer, 2012: 16). وی در جمله‌ای کلیدی می‌نویسد: «اگر محمد وجود نداشت، ساختن او ضروری بود» (Ibdi: 59). این جمله، بیانگر مدعای محوری اسپنسر است که شخصیت پیامبر (ص) در سنت اسلامی را ساخته‌ای متأخر و حاصل نیازهای سیاسی دوره‌های بعد می‌داند. اسپنسر علاوه بر اشاره به فقدان جزئیات تأییدکننده در منابع تاریخی غیراسلامی، به تأخیر زمانی در نگارش منابع اسلامی اشاره کرده و آن را دلیلی بر بی‌اعتباری تاریخی آن‌ها می‌داند (Spencer, 2012: 17 & 59). به عبارت دیگر، اسپنسر سنت اسلامی را تحریف شده می‌داند و قرابت میان داستان‌های نبوی و سنت‌های یهودی - مسیحی را نشانه جعل تاریخی معرفی می‌کند (Spencer, 2102: 8).

۲. هانس یانسن (Hans Jansen)

هانس یانسن، اسلام‌شناس هلندی و عضو برجسته مکتب تجدیدنظرطلب در مطالعات اسلامی، در کتاب خود محمد تاریخی^۱ به بررسی انتقادی منابع سنتی درباره زندگی پیامبر اسلام (ص) می‌پردازد. یانسن تأکید می‌کند که اطلاعات ما درباره محمد عمدتاً از منابعی مانند سیره ابن اسحاق نشأت می‌گیرد که حدود ۱۵۰ سال پس از وفات پیامبر نوشته شده‌اند. او معتقد است که این منابع بیشتر به اسطوره‌سازی شباهت دارند تا به تاریخ‌نگاری دقیق (Jansen, 2013: 13-68). یانسن استدلال می‌کند که بسیاری از روایت‌ها با اهداف سیاسی و الهیاتی خاصی شکل گرفته‌اند. برای مثال، داستان‌های مربوط به جنگ‌های پیامبر با یهودیان مدینه ممکن است برای توجیه اقدامات سیاسی خاصی در دوره‌های بعدی ساخته شده باشند. وی در پایان کتاب خود نتیجه می‌گیرد که محمد، به‌عنوان یک شخصیت تاریخی، وجود نداشته و آنچه ما درباره او می‌دانیم، بیشتر حاصل ساختارهای ادبی، اسطوره‌سازی و انگیزه‌های سیاسی و الهیاتی دوره‌های بعدی است (Jansen, 2013: 201).

۳. یهودا نوو و جودیت کورن (Yehuda Nevo & Judith Koren)

این دو محقق اسرائیلی در بخش سوم کتاب نقاط تلاقی با اسلام: خاستگاه دین و دولت عرب^۲، متأثر از جریان تجدیدنظرطلبی در مطالعات اسلام و تحت تأثیر آرای ایگناتس گلنسیهر، یوزف شاخت، جان ونزیرو و پاتریشیا کرون، با استناد به فقدان اشاره صریح به پیامبر (ص)،

1. *De Historische Mohammed* (2013)

2. *Crossroads to Islam* (2003)

قرآن یا اسلام در منابع هم‌زمان - به‌ویژه منابع رومی و سریانی - آن را دلیلی بر عدم تاریخی بودن روایت سنتی اسلامی قلمداد کرده‌اند. همچنین در مورد شواهد باستان‌شناسی اولیه (مانند سکه‌ها و کتیبه‌ها) معتقدند که این‌ها بیشتر ماهیت سیاسی دارند تا دینی. آن‌ها ادعا می‌کنند تشکیل حکومت عربی از لحاظ زمانی مقدم بر دین اعراب بوده و اسلام و از جمله پیامبر(ص)، در پاسخ به نیاز حکومت جدید به دین رسمی ظاهر شده است (Nevo & Koren, 2003: 247-248).

۴. تام هولند (Tom Holland)

وی تاریخ‌نگاری بریتانیایی و نویسنده‌ای پرکار در زمینه تاریخ‌نگاری دینی است. هولند در کتاب خود، در سایه شمشیر^۱ با رویکردی رسانه‌ای و عامه‌پسند به تاریخ اسلام و خاستگاه‌های آن می‌پردازد و می‌کوشد دیدگاه‌های سنتی درباره زندگی پیامبر اسلام (ص) و شکل‌گیری قرآن را به چالش بکشد و بیان کند که اسلام در بستر فرهنگی - سیاسی ایران و روم شرقی شکل گرفته و روایت سنتی اسلامی از ظهور پیامبر، بازسازی‌ای متأخر است. هولند معتقد است که قدیمی‌ترین اطلاعات بیوگرافی موجود درباره پیامبر (ص) از نوشته‌های علمای الهیاتی است که تقریباً دو قرن پس از وفات او نگاشته شده‌اند. او بر این باور است که این منابع به‌منظور توجیه ابزارها و اقتدار دینی خود تدوین شده‌اند. هولند همچنین اشاره می‌کند که تا قرن هشتم میلادی هیچ اشاره‌ای به قرآن یا تفسیرهای مرتبط با آن در منابع موجود یافت نمی‌شود و در نهایت، او اسلام را محصول تعامل میان یهودیت و مسیحیت حاشیه‌ای با فرهنگ عربی می‌داند (Holland, 2012: 203-258).

۵. کارل - هاینتس اولیگ (Karl-Heinz Ohlig)

کارل - هاینتس اولیگ، استاد آلمانی مطالعات دینی و تاریخ مسیحیت در دانشگاه زارلند، در کتاب ریشه‌های پنهان اسلام، پژوهشی جدید در تاریخ اولیه^۲، روش خود را بر پایه خوانش انتقادی شواهد غیرروایی و غیردینی استوار می‌سازد. او نیز مانند یانسن تأکید می‌کند که اطلاعات ما درباره پیامبر (ص) عمدتاً از منابعی نشأت می‌گیرد که حدود دو قرن پس از وفات پیامبر نوشته شده‌اند (Ohlig, 2010: 8). اولیگ استدلال می‌کند که اسلام اولیه به‌عنوان یک دین مستقل با پیامبری به نام محمد شکل نگرفته است، بلکه در ابتدا، نوعی مسیحیت شرقی

1. *In the Shadow of the Sword* (2012)

2. *The Hidden Origins of Islam* (2010)

نوساخت با ویژگی‌های یکتاپرستانه بوده است. به باور او، واژه «محمد» در کتیبه‌ها و سکه‌های قرن اول هجری نه به‌عنوان نام یک شخص، بلکه به‌عنوان صفتی به معنای «ستوده شده»^۱ برای حضرت عیسی (ع) به‌کاررفته است (Ohlig, 2010: 10 & 391-395). از نظر او نیز چهره محمد به‌عنوان پیامبر جدید و مستقل، برساخته‌ای متأخر برای مشروعیت‌بخشی به امپراتوری نوپای اعراب بوده است (Ohlig, 2010: 10).

۱-۲) دسته‌بندی تحلیلی دیدگاه‌ها

گرچه این نویسندگان، در یک چارچوب کلی شکاکیت رادیکال قرار می‌گیرند، اما تفاوت‌های مهمی میان دیدگاه‌های آنان وجود دارد. اسپنسر بیشتر بر سکوت منابع قرآنی و تأخر منابع اسلامی تأکید دارد، درحالی‌که یانسن افسانه‌ای بودن روایات سیره را محور قرار می‌دهد. نوو و کورن با تحلیلی سیاسی، اسلام را محصول نیاز دولت عربی به ایدئولوژی مشروعیت‌بخش می‌دانند. هولند بیشتر از منظر تاریخ کلان ایران و روم شرقی به موضوع می‌نگرد و پیدایش اسلام را در بستر تحولات منطقه‌ای تحلیل می‌کند. اولیگ نیز باتکیه بر خوانش مسیح‌شناسی از شواهد باستان‌شناسی، حتی واژه «محمد» را لقب عیسی تفسیر می‌کند. این تفاوت‌ها نشان می‌دهد که شکاکیت رادیکال یک جریان واحد و منسجم نیست، بلکه مجموعه‌ای از قرائت‌های متنوع و گاه متعارض است که صرفاً در نفی روایت سنتی اسلامی اشتراک دارند. از بررسی دیدگاه‌های فوق، می‌توان ادعاهای منکران وجود تاریخی پیامبر اسلام را در چهار دسته تحلیلی زیر خلاصه کرد. در این بخش، بدون ورود به نقد، صرفاً به شرح هر دسته پرداخته می‌شود:

۱. سکوت یا نبود شواهد هم‌عصر آزمون‌پذیر

این دسته از ادعاها بر سکوت متون غیراسلامی - خصوصاً متون تاریخی امپراتوری روم شرقی، اسناد سریانی، متون آرامی و منابع کلیسایی سده هفتم میلادی - تأکید دارند. به‌زعم این افراد، اگر پیامبری به نام محمد (ص) واقعاً در حجاز ظهور کرده و دین جدیدی را بنیان نهاده بود، باید در متون هم‌زمان با زندگی او، نشانه‌هایی از این رخداد عظیم منعکس می‌شد. حال آنکه این متون یا اساساً از پیامبر نامی نمی‌برند، یا تنها به شکل مبهم و پس از چند دهه به ظهور اسلام اشاره دارند.

۱. جهت مطالعه بیشتر رک: احمدی منش، ۱۴۰۲، صص ۱۵-۳۴.

۲. دست‌کم گرفتن اعتبار منابع اسلامی

در این دیدگاه، اساس گزارش‌های اسلامی درباره پیامبر اسلام، از جمله قرآن، حدیث، و سیره، فاقد ارزش تاریخی قلمداد می‌شود. دلیل این بی‌اعتباری از نگاه شکاکان، خصوصاً دو وجه دارد: تدوین متأخر این منابع (حداقل یک قرن پس از وفات پیامبر) و دوم، نفوذ عناصر فرقه‌ای، کلامی و سیاسی در شکل‌گیری روایت‌ها. در واقع، رویکرد شکاکان به منابع اسلامی، آن‌ها را نه به‌مثابه گواه‌هایی تاریخی، بلکه اسناد ایدئولوژیک می‌بیند که روایت رسمی را در جهت تثبیت نظام خلافت مشروعیت می‌بخشند.

۳. فرضیه منشأ غیرعربی اسلام و حذف چهره پیامبر در قرآن

در این دیدگاه، اسلام محصول یک فرایند فرهنگی میان دینی است که به تدریج در بستر امپراتوری‌های متداخل ساسانی و بیزانسی شکل گرفته و نه در حجاز. پیامبر اسلام در این تصویر، یا اصلاً وجود نداشته، یا صرفاً نمادی برای انتقال میراث پیشین به زبان عربی بوده است. این نگاه، به‌ویژه بر فقدان اطلاعات زیستی روشن از پیامبر در قرآن (مانند نام پدر و مادر، تاریخ ولادت، جغرافیای دقیق، و رویدادهای شخصی) تمرکز می‌کند و آن را دلیلی برای انتزاعی و غیرشخصی بودن چهره پیامبر در آغاز اسلام می‌گیرد.

۴. تبیین ایدئولوژیک ظهور پیامبر به‌مثابه نماد وحدت و مشروعیت

در این رویکرد که رنگ‌وبوی جامعه‌شناختی و تاریخ‌اندیشه دارد، پیامبر اسلام نه یک واقعیت تاریخی، بلکه اختراعی ایدئولوژیک برای اهداف سیاسی تلقی شده و نمادی برساخته برای خلق یک روایت ملی - دینی و وحدت‌بخش است. این تحلیل، در آثار نویسندگانی چون «یهودا نوو»، «جودیت کورن» و تا حدودی «هولند» دیده می‌شود. آنان مدعی‌اند که اسلام در مرحله تثبیت خلافت، نیازمند چهره‌ای تاریخی برای مشروعیت‌بخشی بوده و این نیاز، منجر به تدوین تدریجی روایت‌های مربوط به پیامبر شده است.

۵. نقد دیدگاه‌های منکر وجود تاریخی پیامبر اسلام

در این بخش، دلایل چهارگانه دیدگاه‌های منکر وجود تاریخی پیامبر اسلام با رویکردی انتقادی و صرفاً برون‌دینی نقد می‌شوند تا از اقتناع کافی برخوردار باشد. لازم به یادآوری است که تمرکز اصلی این مقاله، بررسی و نقد ادعای «سکوت یا نبود شواهد هم‌عصر آزمون‌پذیر» است؛ لذا، مطالبی که به‌نقد سه دلیل دیگر پرداخته، صرفاً پاسخی اجمالی بوده و برای تقویت

بحث اصلی آمده‌اند و بررسی مستقل هرکدام نیازمند پژوهشی جداگانه است.

۲) نقد ادعای سکوت یا نبود شواهد هم‌عصر آزمون‌پذیر

مطابق معیارهای پذیرفته‌شده در تاریخ‌نگاری (Hoyland, 1997; Donner, 1984)، منظور از «شواهد برون دینی آزمون‌پذیر»، آن دسته از شواهد و مستندات است که فارغ از پذیرش اعتقادی، از منظر تاریخ‌نگاری انتقادی، باستان‌شناسی یا بررسی‌های زبان‌شناختی، قابلیت ارزیابی و آزمون‌پذیری دارند و امکان تاریخ‌گذاری و اصالت‌سنجی مادی آن‌ها وجود دارد. این شواهد می‌توانند از منابع غیرمسلمانان یا متون و اشیای تاریخی با منشأ فرهنگی اسلامی نیز باشند، مشروط بر آنکه بتوان آن‌ها را از منظر بیرون از سنت اسلامی، به‌عنوان شواهد مستقل تاریخی به کار گرفت و قابلیت مقایسه با دیگر شواهد مستقل را داشته باشند؛ مانند سکه‌ای اسلامی یا دست‌نوشته‌ای مسلمانانه که تحلیلگران بیرونی نیز به آن استناد می‌کنند.

در پاسخ به ادعای سکوت یا نبود شواهد هم‌عصر آزمون‌پذیر، دودسته دلیل معتبر و آزمون‌پذیر برون دینی از شواهد قرن هفتم میلادی ارائه می‌شود. این شواهد شامل متون تاریخی غیراسلامی قرن هفتم (نظیر آموزه یعقوب، تاریخ سبئوس)، کتیبه‌ها و سکه‌های اوایل اسلام، پایروس‌های اداری و نسخه‌های قرآنی اولیه است که یا از سوی جوامع غیرمسلمان تدوین شده‌اند یا در بستر غیرمذهبی (مانند ادارات حکومتی، بنای عمومی یا مبادلات اقتصادی) به ثبت رسیده‌اند.

الف: شواهد متنی هم‌عصر یا نزدیک به عصر پیامبر(ص)

یکی از مهم‌ترین پاسخ‌ها به دیدگاه انکار وجود تاریخی پیامبر اسلام (ص)، استناد به منابع مکتوبی است که خارج از سنت اسلامی، اما در فاصله زمانی بسیار نزدیک به زمان حیات یا وفات پیامبر نوشته شده‌اند. اهمیت آن‌ها در این است که بدون وابستگی به باورهای اسلامی، به ظهور فردی در میان عرب‌ها با عنوان «پیامبر» یا «محمد» اشاره می‌کنند. برخی از آن‌ها عبارت‌اند از:

۱- آموزه یعقوب (Doctrina Jacobi، حدود ۶۳۴م)

متنی است جدلی به زبان یونانی که یک منبع قابل‌اعتماد و دقیق در نظر گرفته شده است (Shoemaker, 2022: 21) و توسط یک یهودی نوکیش در فلسطین نوشته شده و در آن از ظهور پیامبری در میان «ساراسن‌ها» خبر داده شده است. ساراسن (Saracen: sərəsən) اصطلاحی بود که در نوشته‌های یونانی و لاتینی بین قرن‌های ۵ تا ۱۵ میلادی برای اشاره به

فصلنامه علمی تاریخ اسلام و ایران دانشگاه الزهراء(س)، سال ۳۵، شماره ۶۶، تابستان ۱۴۰۴ / ۵۵

اعراب که در منطقه عربستان کنونی زندگی می‌کردند، به کار می‌رفت (Daniel & 53, 1979): 506 (Retsö, 2003).

در بخشی از متن آمده است:

وقتی به سیکامینا رسیدم، پیرمردی را دیدم... به او گفتم: «درباره پیامبری که با ساراسن‌ها ظهور کرده است، چه می‌توانی به من بگویی؟» گفت: «او دروغگو است، زیرا پیامبران با شمشیر و ارابه جنگی نمی‌آیند» (Shoemaker, 2022: 22).

گرچه لحن متن انتقادی و در تضاد با پیامبری محمد (ص) است، اما خود این ذکر مستقل از وجود چنین شخصی در همان دهه اول پس از هجرت، اهمیت تاریخی دارد. از طرفی، این اثر تنها دو یا سه سال پس از وفات پیامبر نوشته شده و نشان می‌دهد که اخبار ظهور دینی جدید و رهبر آن، به سرعت به دنیای مسیحی منتقل شده بود.

۲- توماس کشیش (Thomas the Presbyter، حدود ۶۴۰م)

توماس (در حدود ۶۴۰ میلادی)، نام یک کشیش ارتدکس سریانی از حوالی «ریشینا» در بین‌النهرین علیا بود که وقایع‌نامه سریانی سال ۶۴۰م را نوشت. این سند در یک نسخه خطی با شماره Add MS 14,643 اکنون در کتابخانه بریتانیا نگهداری می‌شود. در بخشی از متن آن، از نبردی در سال ۶۳۴ میلادی یاد شده که در آن «عرب‌های محمد» در فلسطین با بیزانسی‌ها جنگیده‌اند:

«در سال ۹۴۵ (بر مبنای شمارش سال‌های سلوکی و مطابق با ۶۳۴ میلادی)، جنگی

میان رومی‌ها و عرب‌های محمد روی داد...» (Hoyland, 1997: 118-120)

این نخستین سند شناخته‌شده‌ای است که نام «محمد» را خارج از منابع اسلامی و در یک متن مسیحی اولیه ذکر کرده و شاهی قوی برای سند مربوط به آموزه یعقوب به شمار می‌آید.

۳- تاریخ سبتوس (Sebeos، حدود ۶۶۰م)

نسخه خطی این سند که به‌عنوان یکی از قدیمی‌ترین روایات غیراسلامی باقی‌مانده از ظهور اسلام و فتوحات اولیه مسلمانان است، اکنون در موزه ماتناداران در ارمنستان نگهداری می‌شود. این تاریخ منسوب به «سبتوس»، اسقف ارمنی قرن هفتم است که در تاریخ‌نگاری خود، ضمن اشاره به خاستگاه دینی اسلام، از محمد به‌عنوان یک تاجر و پیامبر یاد می‌کند:

«در آن زمان، مردی از فرزندان اسماعیل به نام محمد، تاجر، ظاهر شد و گفت که

از سوی خدا مأمور هدایت قوم خود است...» (Sebeos 1999: xxviii).

توصیف دقیق و مطابقت این تصویر با شمایل اسلامی از پیامبر، از نفوذ روایی قوی سنت اسلامی در دهه‌های نخست شکل‌گیری آن حکایت دارد. «سبئوس» نقش پیامبر اسلام را در شکل‌گیری امت عربی و نبرد با امپراتوری بیزانس شرح می‌دهد. او اطلاعاتی دقیق درباره ساختار دینی و نظامی اولیه مسلمانان ثبت کرده و مشخصاً از «محمد (ص)» به‌عنوان بنیان‌گذار یک آیین توحیدی یاد کرده است.

۴- وقایع‌نامه گوئیدی (Guidi's Chronicle، ۶۶۰م)

«وقایع‌نامه گوئیدی» که توسط شرق‌شناس ایتالیایی، «ایگناتسیو گوئیدی» کشف شد، وقایع‌نامه‌ای ناشناس از مسیحیان نسطوری قرن هفتم میلادی است که با نام «وقایع‌نامه خوزستان» نیز شناخته می‌شود. این اثر به زبان سریانی نوشته شده و دوره سلطنت هرمز چهارم ساسانی (۵۸۹-۵۷۹) تا اواسط قرن هفتم و زمان فتوحات اولیه اعراب را پوشش می‌دهد (Wood, 2013: 1). از آنجاکه آخرین رویداد قابل تاریخ‌گذاری ذکر شده در این وقایع‌نامه در سال ۶۵۲ رخ داده است، زمان‌نگارش آن نباید دیرتر از دهه ۶۶۰ میلادی باشد (Hoyland, 1997: 183). در بخشی از این سند آمده:

«و یزدگرد... کسی را به نام رستم به‌عنوان فرمانده سپاه منصوب کرد. سپس خداوند پسران اسماعیل را مانند شن در ساحل دریا علیه آن‌ها برانگیخت. رهبر آن‌ها محمد بود، و نه دیوارهای شهر و نه دروازه‌ها، نه زره و نه سپر در برابر آن‌ها مقاومت نکرد و آن‌ها بر تمام سرزمین پارسیان تسلط یافتند» (Shoemaker, 2022: 34-35). این گزارش نشان می‌دهد که نویسنده وقایع‌نامه، مسلمانان را به‌عنوان پیروان مستقیم محمد(ص) می‌شناخته و او را رهبر آنان معرفی کرده است. این تعبیر نشان‌دهنده شناخت و پذیرش تاریخی شخصیت محمد نزد ناظران هم‌عصر غیرمسلمان است. همچنین زمان وقایع ثبت‌شده در این سند با تواریخ موردقبول روایات اسلامی درباره فتوحات اولیه مطابقت دارد.

جمع‌بندی شواهد دسته اول:

باتوجه به محدودیت حجم مقاله، از پرداختن به سایر منابع هم‌عصر مانند «وقایع‌نگاری یعقوب از ادسا» (۶۹۱م) صرف‌نظر شده است (Shoemaker, 2022, pp. 34-35). درحالی‌که این متون نیز شواهد مهمی در تأیید وجود تاریخی پیامبر اسلام (ص) ارائه می‌دهند و در تحلیل گسترده‌تر، شایسته بررسی دقیق‌اند. به‌هرحال، وجود محمد (ص) به‌عنوان شخصیتی واقعی،

تأثیرگذار و شناخته شده در منابع بیرون از سنت اسلامی به روشنی تأیید می شود. این شواهد از جغرافیای مختلف و سنت های دینی گوناگون (یهودی، مسیحی، امپراتوری بیزانسی) به ظهور پیامبری در میان عرب ها در نیمه اول قرن هفتم میلادی گواهی می دهند. انسجام این گزارش ها و هم زمانی آن ها با حیات یا وفات پیامبر، بنیان دیدگاه انکار تاریخی بودن او را به شدت سست می کند.

ب: شواهد باستان شناختی قرن هفتم: کتیبه ها، سنگ نوشته ها و سکه ها

در ارزیابی وجود تاریخی پیامبر (ص)، استناد به شواهد باستان شناختی قرن هفتم میلادی - که مستقل از سنت اسلامی قابل ارزیابی هستند - نقشی محوری داشته و حتی از دلایل دسته اول نیز مهم تر محسوب می شوند. این شواهد در مناطقی وسیع از شام، فلسطین، حجاز و عراق امروزی یافت شده اند و به ما امکان می دهند تا حضور تاریخی محمد (ص) را در بستری برون دینی بررسی کنیم.

۱- شواهد مادی و نسخه شناختی قرآن های کهن

قرآن بیرمنگام و پالم پیست صنعا (قرآن صنعا)، از مهم ترین شواهد مکتوب معاصر با حیات پیامبر اسلام (ص) است که در رد ادعای فقدان منابع قرن هفتم درباره وی کاربرد دارند.

الف) نسخه معروف به قرآن بیرمنگام (The Birmingham Quran manuscript)

قطعات موسوم به «قرآن بیرمنگام»، شامل دو برگ پوست نوشته از سوره های کهف، مریم و طه است که به خط حجازی نگاشته شده و از دیرباز در مجموعه «مینگانا» نگهداری می شده است. آزمون کربن ۱۴- بر روی پوست این اوراق، دامنه ای زود هنگام را پیشنهاد می کند که با نیمه نخست قرن هفتم میلادی هم پوشانی دارد؛ این نتیجه در نگاه نخست با زمان حیات/پساحیات پیامبر و دهه های آغازین اسلام تقارن می یابد و به عنوان شاهدی مهم مطرح شده است (Small 2015; Déroche 2014).^۱ باین همه، از نظر روش شناختی باید میان تاریخ پوست (حیوان) و زمان کتابت متن تفکیک نهاد: امکان انباشدگی پوست ها، نوسان بازه های اطمینان در تاریخ گذاری، و ناهمگنی آزمایشگاه ها باعث می شود این شاهد، به تنهایی روایت نهایی

۱. تاریخ آن بین سال های ۵۶۸ تا ۶۴۵ میلادی تعیین شده است.

۲. البته باید توجه داشت که آزمایش کربن ۱۴ کمی تمایل به قدیمی تر نشان دادن دارد.

درباره تاریخ تحریر متن را قطعی نکند.^۱

پروفسور دیوید توماس، متخصص اسلام‌شناسی در دانشگاه بیرمنگام در این رابطه می‌گوید: «این آزمایش‌ها نشان می‌دهد که حیوان مورد استفاده برای پوست این قرآن، به احتمال زیاد، در زمان حیات پیامبر اسلام یا اندکی پس از آن زنده بوده است؛ بنابراین می‌توان با اطمینان گفت که این نسخه، کمتر از دو دهه پس از وفات پیامبر نوشته شده و متن آن بسیار نزدیک به قرآن امروزی است» (Thomas, 2015).
از حیث کتیبه‌شناسی، ویژگی‌های حجازی - نظیر شیب حروف، تفاوت در رسم الخط اولیه و نبود علائم اعراب کامل - با سنت‌های کهن کتابت سازگار است و با شواهد دیگر قرن نخست هجری هم‌خوانی دارد.

از منظر تاریخی، وجود چنین نسخه‌ای نشان می‌دهد که قرآن در زمان حیات پیامبر یا به فاصله‌ای بسیار اندک از آن، نه تنها در حافظه شفاهی، بلکه در قالب مکتوب نیز در دسترس بوده است (Sadeghi and Goudarzi, 2012: 27-35; Hilali, 2017: 45-52).

اهمیت این نسخه در نقد دیدگاه منکران، از آن روست که برخلاف منابع حدیثی، از نظر آنان به عنوان مدرکی بیرونی و مستقل تلقی می‌شود و دقیقاً برخلاف ادعای برخی مستشرقان شکاک، دلالت بر وجود متنی ساختارمند، تدوین‌شده و منتسب به پیامبری تاریخی در همان قرن هفتم میلادی دارد. جوزف لامبارد از دانشگاه برنندیس در گفت‌وگو با نشریه هاف‌پست در این خصوص اشاره می‌کند که: «اگر کشف نسخه‌ای از قرآن که به وسیله تاریخ‌گذاری رادیو کربن بتوان آن را به دهه‌های نخست عصر اسلامی نسبت داد و در عین حال، متنی بسیار مطابق

۱. روش تاریخ‌گذاری با کربن ۱۴ (Carbon-14 dating) گرچه یکی از دقیق‌ترین تکنیک‌های سن‌یابی مواد آلی در باستان‌شناسی و زمین‌شناسی است، اما در برخی شرایط خاص، تمایل به «قدیمی‌تر نشان دادن» سن واقعی نمونه‌ها دارد؛ چرا که رادیوکربن زمان مرگ حیوانی را می‌سنجد که پوست آن به پوست نوشته تبدیل شده است؛ این تاریخ لزوماً با تاریخ کتابت متن یکی نیست. در نسخه‌های کهن، فاصله چندساله تا چندده‌ساله میان دباغی/انبارش پوست و عمل کتابت مسبوق به سابقه است. همچنین در آزمایش‌های رادیوکربن، نتایج به صورت بازه‌های کالیبره (مثلاً ۵۷۰-۶۴۰ میلادی با CI=95%) گزارش می‌شوند نه تک سال قطعی. حضور حد پایین بازه در سال‌های پیش از بعثت به خودی خود به معنای وجود متن قرآنی در آن سال‌ها نیست؛ همان بازه معمولاً با سال‌های حیات پیامبر و دوره بلافضل پس از او نیز هم‌پوشانی دارد. افزون بر این، تغییرات در غلظت کربن ۱۴ در جو زمین در طول زمان، آلودگی نمونه با مواد کربنی قدیمی، یا خطاهای کالیبراسیون دستگاه‌ها می‌تواند بر جابه‌جایی ظریف تاریخ مؤثر باشد. به‌ویژه، اگر در گذشته سطح کربن ۱۴ جو پایین‌تر از سطح امروزی بوده باشد، نمونه‌هایی که در آن زمان شکل گرفته‌اند، ممکن است سن بیشتری از واقعیت خود نشان دهند (Taylor & Bar-Yosef, 2014: 25).

فصلنامه علمی تاریخ اسلام و ایران دانشگاه الزهراء(س)، سال ۳۵، شماره ۶۶، تابستان ۱۴۰۴ / ۵۹

با نسخه پذیرفته شده قرآن ارائه می دهد، این کشف باعث تقویت اجماع روبه رشد در میان پژوهشگران می شود که بسیاری از نظریه های شک گرایانه و بازنگرانه غربی درباره خاستگاه قرآن، دیگر باتوجه به یافته های تجربی قابل دفاع نیستند» (Lumbard, 2015).

ب) پالم پست صنعا

دست نوشته مشهور صنعا با ساختار پالم پست (متن زیرین پاک و بازنویسی متن رویی)، یکی از مهم ترین گواه ها برای مطالعه گردش و تکوین متن قرآن در سده نخست/دوم هجری است. خط حجازی/حجاز - مکی، چینش سطرها و برخی تفاوت های رسم الخطی در لایه زیرین، با مصحف معیار نهایی، نشان دهنده تنوعی است که در ادبیات پژوهشی به مثابه شواهدی از تنوع کهن قرائات/ترتیبات یا مراحل میانی تدوین ارزیابی شده اند (Sadeghi, Hilali, 2017: 45-52) (and Goudarzi, 2012: 27-35)

تاریخ گذاری های انجام شده - اعم از کربن-۱۴ و تحلیل پالئوگرافیک - آغازین سده های اسلامی را برای هر دولایه محتمل می دانند و ادعای «تأخر بسیار متن» یا «فقدان هرگونه شاهد کهن» تضعیف می شود.

۲- اسناد پاپیروسی اسلامی اولیه (Papyrus Letters, c. 640-660 CE)

برخی از کهن ترین اسناد اسلامی به صورت نامه یا رسیدهای اداری از مصر و شام، به زبان عربی یا دوزبانه کشف شده اند که در آن ها عبارات قرآنی آمده است. برای مثال پاپیروس PERF 558 که در سال ۶۴۳ میلادی (۲۲ هجری) در مصر نگاشته شد، قدیمی ترین سند عربی تاریخ دار با تقویم اسلامی است. این سند مالیاتی که اصطلاح «مهاجران» (Magaritae) را برای مسلمانان به کار می برد (Donner, 1984: 181-208)، گواهی روشن از استقرار نهادینه شده مسلمانان در سرزمین های تازه فتح شده و استفاده رسمی از تقویم اسلامی است. ذکر عبارت «بسم الله الرحمن الرحیم» و اشاره به سال ۲۲ هجری - تنها یک دهه پس از وفات پیامبر (ص) - مؤید آن است که پیامبر شخصیتی تاریخی و مؤثر در شکل گیری هویت سیاسی و دینی مسلمانان بود. کرون و کوک نیز تصریح می کنند که تاریخ این سند با زمان فتح مصر به دست مسلمانان و با گزارش های منابع اسلامی سازگار است (Crone & Cook, 1977:157) که بر اصالت تاریخی گزارش های اسلامی می افزاید.

۳- کتیبه قبه‌الصخره (Dome of the Rock Inscriptions ۶۹۱-۶۹۲م)

کتیبه‌های عربی اسلامی گنبد صخره در بیت‌المقدس که به دستور خلیفه اموی، عبدالملک بن مروان، نگاشته شدند، از کهن‌ترین شواهد مکتوب اسلامی هستند که به سال‌های پایانی قرن هفتم میلادی (۶۹۱م) بازمی‌گردند. این کتیبه‌ها، نخستین اعلان‌های عمومی اسلام در قالب نوشتار سنگی‌اند که نام پیامبر اسلام و آموزه‌های توحیدی را در بردارند. در یکی از بخش‌های اصلی آمده است: «بسم الله الرحمن الرحيم. لا إله إلا الله وحده لا شريك له... محمد عبدالله ورسوله». این متن نه تنها نام پیامبر را به صراحت ذکر می‌کند، بلکه او را «بنده خدا و فرستاده او» معرفی کرده (The Friday Bulletin, 1986: 13) و در قالب معماری رسمی خلافت، تاریخی بودن شخصیت پیامبر را در یک بنای عمومی و حکومتی ثبت می‌کند.

۴- نخستین سکه‌های اسلامی با نام محمد (۶۹۱-۶۹۲م)

پیش از دوره اموی، مسلمانان از سکه‌های بیزانسی و ساسانی استفاده می‌کردند که معمولاً دارای نمادهای مسیحی مانند صلیب بودند. ضرب سکه اختصاصی توسط مسلمانان هنوز رایج نبود و به همین دلیل، آثاری با محتوای اسلامی در آن‌ها دیده نمی‌شود. اما در سال ۷۶ هجری قمری (۶۹۵-۶۹۶ میلادی)، در زمان خلافت عبدالملک بن مروان، مسلمانان برای نخستین بار سکه‌هایی ضرب کردند که صراحتاً حاوی نام پیامبر اسلام (ص) بود (احمدوند و طاوسی، ۱۳۹۰: ۲۶). در متن دایره‌ای سکه آمده: «بسم الله، لا إله إلا الله وحده، محمد رسول الله» که با خط کوفی حک شده است (Walker, 1956: 42 - 43; Hoyland, 2007: 13-14). این اقدام نشان می‌دهد که در اواخر قرن هفتم میلادی، نه تنها نام محمد (ص) به عنوان «رسول خدا» میان مسلمانان رسمی و رایج بود، بلکه حکومت اسلامی به صورت رسمی آن را بر سکه‌های خود حک کرده بود. از سوی دیگر، نشان می‌دهد که نام پیامبر (ص) نه تنها بخشی از ایمان دینی، بلکه عنصری مرکزی در مشروعیت سیاسی خلافت محسوب می‌شد.

جمع‌بندی شواهد دسته دوم:

شواهد باستان‌شناختی متعلق به قرن هفتم میلادی - شامل نسخه‌های خطی، کتیبه‌ها، سکه‌ها و سنگ‌نوشته‌ها - تصویری بی‌واسطه از وجود تاریخی محمد (ص) ارائه می‌دهند. این شواهد که در فاصله‌ای اندک از زمان زندگی پیامبر (ص) پدید آمده‌اند، نشان می‌دهند که تنها چند دهه پس از وفات او، نام وی در عرصه‌های عمومی، سیاسی و مردمی به وضوح ثبت و تثبیت شده

است. چنین قرائنی پایه‌های شکاکیت رادیکال نسبت به اصل وجود پیامبر اسلام را به‌طور جدی به چالش می‌کشند.

۳) نقد دست‌کم‌گیری اعتبار منابع اسلامی

یکی از مبانی اصلی دیدگاه منکران وجود تاریخی پیامبر اسلام، بی‌اعتبار دانستن منابع سنتی اسلامی مانند سیره، مغازی، حدیث و تاریخ‌نگاری‌های نخستین است. منتقدانی چون پاتریشیا کروون و مایکل کوک در اثر خود بر این باور بودند که منابع اسلامی عمدتاً محصول دهه‌ها یا حتی سده‌ها پس از وفات پیامبر هستند و بیشتر تحت تأثیر جهت‌گیری‌های سیاسی و کلامی متأخر قرار گرفته‌اند، نه گزارش‌هایی هم‌عصر با رخداد‌های نخستین (Crone & Cook, 1977: 10-3).

باین‌حال، این رویکرد شکاکانه با چالش‌های جدی روبه‌روست. یکی از شواهد مهم بر اعتبار تاریخی منابع اسلامی، نظام دقیق ثبت حدیث و سیره در تمدن اسلامی است که هرچند بشری است، اما دقتی بی‌نظیر دارد. این سیستم تنها بر پیش‌فرض‌های دینی مبتنی نیست، بلکه بر اصول عقلانی مانند لزوم شناخت راوی و بررسی صدق و دیانت او استوار است. علاوه بر این، سند روایت باید متصل و بدون گسست باشد و طریق دریافت حدیث نیز مشخص گردد. شروط راوی مانند راست‌گویی، حافظه نیرومند و پرهیز از بدعت از الزامات نقل حدیث هستند. علمای بزرگی چون «مالک بن انس» و «یحیی بن معین» تأکید کرده‌اند که علم حدیث از راویان دروغگو یا بدعت‌گذار اخذ نمی‌شود (خطیب بغدادی، ۱۴۰۵: ۱۲۷ و ۱۹۲).

نقل‌هایی از ابن مبارک نیز نشان می‌دهد که رویکرد راویان متقدم نسبت به روایت‌گری، نوعی حساسیت علمی و اخلاقی دقیق بوده است (همان: ۱۷۴). این دقت علمی باعث شده است که حتی محققان غیرمسلمان نیز این سیستم را ستوده و آن را دقیق و معتبر بدانند (The Friday Bulletin, 2003: 15).

از دیگر شواهد اعتبار منابع اسلامی، آن است که آثار نخستین سیره، مانند آثار ابن اسحاق، بر پایه زنجیره‌های روایی‌ای شکل گرفته‌اند که راویان آغازین آن‌ها به‌طور مستقیم با دوره پیامبر ارتباط داشته‌اند. این واقعیت که بخش زیادی از روایت‌ها از افرادی چون «عروه بن زبیر» و «عبیدالله بن عبدالله» نقل شده، نشان می‌دهد که سنت سیره‌نویسی برخلاف ادعای منتقدان، بر منابع خیالی بنا نشده است؛ چنان‌که ساختار زنجیره‌های نقل در این آثار، جعل روایت را ناممکن می‌سازد.

در نهایت، ادعای ساختگی بودن کلیت روایت‌های سیره از منظر تاریخی فاقد پشتوانه است

و بی‌اعتبار دانستن منابع اسلامی، نه تنها نادیده‌گرفتن تلاش‌های عظیم علمای مسلمان در پالایش نقل‌هاست، بلکه نوعی شکاکیت غیرعلمی در مطالعات تاریخی به شمار می‌رود.

۳-۱. نقد فرضیه منشأ غیرعربی اسلام و حذف چهره پیامبر (ص) در قرآن

برخی پژوهشگران غربی - به‌ویژه در نیمه دوم قرن بیستم - نظریه‌ای مطرح کرده‌اند که بر اساس آن، منشأ اسلام را نه در شبه‌جزیره عربستان، بلکه در مناطقی مانند شام یا عراق جست‌وجو می‌کنند. این رویکرد که به نام «اسلام شام‌محور» شناخته می‌شود، پیدایش دین اسلام را به فرایندهایی همچون «یهودیت فرقه‌ای»، «مسیحیت حاشیه‌ای» و «فرهنگ سیاسی بیزانسی» نسبت می‌دهد.

در ادامه این نگرش، برخی پژوهشگران مانند «رابرت اسپنسر» (چنان‌که قبلاً گفته شد) معتقدند که قرآن اطلاعات اندکی درباره زندگی محمد ارائه می‌دهد و نتیجه می‌گیرند که قرآن به شکل کنونی‌اش، حاصل فرایندهای متأخر ویراستاری و تدوین است، نه سندی معاصر با حیات پیامبر (Spencer, 2012: 16).

در پاسخ به این ادعا باید گفت که فقدان تفصیل زندگی پیامبر در قرآن، با فرض ساختار و حیانی، نه نشانه حذف، بلکه نتیجه سبک الهیاتی قرآن است که بیشتر بر «پیام الهی» تأکید دارد، نه بر شخص رسول. همچنین، تفسیرهای کهن از قرآن نشان می‌دهند که معاصران پیامبر او را به‌وضوح در پس آیات می‌یافتند و چهره تاریخی او برای آنان بدیهی بوده است. شواهد باستان‌شناسی و منابع غیراسلامی قرن هفتم که پیش‌تر به آن‌ها اشاره شد، به‌صراحت از مردی به نام «محمد» یاد می‌کنند که با گروهی از عرب‌ها، آیینی نوین پدید آورده و در جنگ‌هایی با امپراتوری روم شرقی شرکت داشته است. این شواهد مستقل، با تصویر قرآن از پیامبر به‌عنوان مؤسس یک امت متحد و رهبر جنگی و دینی هم‌راستا هستند و فرضیه حذف چهره پیامبر را تضعیف می‌کنند.

۳-۲. نقد تبیین ایدئولوژیک ظهور پیامبر به‌مثابه نماد وحدت و مشروعیت

همان‌طور که گفته شد، برخی از محققان غربی - به‌ویژه از منظر جامعه‌شناسی تاریخی و تحلیل گفتمان - معتقدند که شخصیت پیامبر اسلام نه صرفاً به‌عنوان یک فرد تاریخی، بلکه به منزله یک ساختار ایدئولوژیک و نماد وحدت قومی و مشروعیت سیاسی شکل گرفته است. در این دیدگاه، پیامبر اسلام پاسخی به نیازهای اجتماعی - سیاسی قبایل پراکنده عرب تلقی می‌شود که در آستانه ورود به عرصه تاریخ جهانی، نیازمند یک مرکز ثقل مشروعیت‌بخش

بوده‌اند.

اما تحلیل‌های تاریخی و باستان‌شناختی چندوجهی، این تبیین صرفاً ایدئولوژیک را با چالش مواجه کرده‌اند:

نخست، شواهد برون دینی و آزمون‌پذیر فراوانی از منابع قرن هفتم وجود دارد که تأیید می‌کنند شخصیت «محمد»، در زمان خود، یک چهره شناخته‌شده در میان عرب‌ها، و دارای نقش رهبری دینی، سیاسی و نظامی بوده است.

دوم، سنت‌های روایی اسلامی، اگرچه کمی متأخرند، اما دارای نشانه‌هایی از حافظه جمعی دقیق و سبک تدوین منسجم‌اند که به سادگی نمی‌توان آن‌ها را صرفاً محصول «مهندسی سیاسی امویان» دانست. روایت‌های متنوع از اختلافات داخلی در مدینه، تنش‌های قبایلی و حتی انتقادات از پیامبر، نشان‌دهنده عدم سانسور کامل و وجود یک هسته واقعی تاریخی در این منابع است.

افزون بر این، نظریه‌پردازی‌های خالص ایدئولوژیک از منظر روش‌شناختی با مشکل جدی مواجه‌اند؛ زیرا خود را از ارزیابی داده‌های مستقل (همچون شواهد باستان‌شناسی و متون غیراسلامی) کنار می‌کشند و عمدتاً بر خوانش‌های خاصی تکیه دارند که از نظر منطقی و تاریخی قابل آزمون نیستند. در نتیجه، گرچه نمی‌توان نقش فرایندهای ایدئولوژیک در تثبیت جایگاه پیامبر را نادیده گرفت، اما فروکاستن تمامیت شخصیت و نقش تاریخی او به یک نماد سیاسی، با شواهد تاریخی، قرآنی و روایی هم‌خوانی ندارد و رویکردی تقلیل‌گرایانه و غیرمستند محسوب می‌شود.

نتیجه‌گیری

بررسی و نقد دیدگاه منکران وجود تاریخی پیامبر اسلام (ص) نشان می‌دهد که این موضع، علی‌رغم ظاهر علمی و شکاکانه، از مشکلات جدی روشی، شواهد ناقص و گاه سوگیری‌های ایدئولوژیک رنج می‌برد. این دیدگاه‌ها بر چهار مبنای اصلی استوارند: نخست، ادعای سکوت یا نبود شواهد هم‌عصر و غیراسلامی آزمون‌پذیر؛ دوم، بی‌اعتبار دانستن منابع سنتی اسلامی؛ سوم، فرضیه‌های جایگزین درباره منشأ اسلام و حذف چهره پیامبر در قرآن؛ و چهارم، تبیین ایدئولوژیک ظهور پیامبر به مثابه ساختاری افسانه‌ای برای مشروعیت‌بخشی. در مقابل این مبانی، منابع غیراسلامی هم‌عصر یا نزدیک به قرن هفتم میلادی، با وجود لحن انتقادی یا خصمانه، وجود شخصیتی تاریخی به نام «محمد» در شبه‌جزیره عربستان را تأیید می‌کنند. این منابع، به‌ویژه از لحاظ زمانی، ارزشی مضاعف دارند و برای نقض ادعای فقدان شواهد هم‌عصر

کافی‌اند.

افزون بر این، شواهد متعددی بر اصالت و اعتبار تاریخی روایت‌های اسلامی وجود دارد. نظام دقیق سنت حدیث و سیره در ثبت، ارزیابی و پالایش روایت‌ها با معیارهایی چون «وثاقت راوی»، «اتصال سند» و «صیغه تحمل حدیث»، نقد درونی پیچیده‌ای را فراهم کرده است که در هیچ تمدن دیگری در تاریخ پیشامدرن سابقه ندارد. همچنین فرضیه‌هایی چون «منشأ غیرعربی اسلام» و «حذف عمدی نام پیامبر در قرآن»، در پرتو تحلیل درون‌متنی آیات، ساختار روایی قرآن و بافت تاریخی آن، فاقد شواهد روشن و بیشتر مبتنی بر گمانه‌زنی‌های انتزاعی‌اند. از سوی دیگر، تبیین‌های ایدئولوژیک نیز نمی‌توانند نحوه تثبیت تاریخی سیره و حدیث را که مبتنی بر گزارش‌های متعدد، متنوع و گاه مستقل از یکدیگر است، به‌درستی توجیه کنند.

در مجموع، ادعای انکار کلی وجود تاریخی پیامبر اسلام، نه تنها فاقد پشتوانه مستند کافی است، بلکه با حجم انبوهی از داده‌های هم‌عصر، سازوکارهای دقیق نقل سنت اسلامی، و شواهد بیرونی و درونی هم‌خوان، تعارض جدی دارد؛ بنابراین، از منظر رویکرد تاریخی - علمی، وجود پیامبر اسلام یک واقعیت تاریخی مستند و قابل دفاع است.

فهرست منابع و مطالعات

احمدوند، عباس؛ طاوسی مسرور، سعید. (۱۳۹۰). «ضرب آیات قرآن کریم بر سکه‌های اسلامی عصر اموی و واکنش مسلمانان به آن». *تاریخ اسلام و ایران*، ۲۱(۱۰)، ۲۳-۴۰.

DOI: 10.22051/hii.2014.716

احمدی منش، محمد. (۱۴۰۲). «نام «محمد» پیش از پیامبر (ص)؛ بازبینی انتقادی شواهد و رهیافتی تازه». *تاریخ اسلام و ایران*، ۳۳(۶۰)، ۱۵-۳۴. DOI: 10.22051/hii.2024.44590.2831

خضری، سید احمدرضا؛ بایرام، مانده. (۱۳۹۵). «واکاوی نقش رویکرد شکاکانه پاتریشیا کرون در شکل‌گیری دیدگاه‌های وی در کتاب تجارت مکه و ظهور اسلام». *تاریخ اسلام در آینه پژوهش*، شماره ۴۱، صص ۴۳-۶۰. <http://noo.rs/JsJNM>

خطیب بغدادی، احمد بن علی. (۱۴۰۵ق). *الکفایة فی علم الروایة*. بیروت: دار الکتب العربی. کریم‌پور، سعید؛ راد، علی. (۱۳۹۶). «فرضیه خاستگاه هاجری اسلام، تحلیل و نقد». *مجله علمی*

«فلسفه دین»، ۱۴(۴)، ۷۶۹-۷۸۶. DOI: 10.22059/jpht.2017.215689.1005398
محمد زمانی، علی؛ آقاجری، سید هاشم. (۱۳۹۶). «تحلیل انتقادی دیدگاه‌های دوری درباره خاستگاه تاریخ‌نگاری اسلامی». *تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری*، ۲۷(۱۹)، ۱۴۳-۱۶۵.

DOI: 10.22051/hph.2018.12770.1101

نصرتی، سپیده و علمی، قربان؛ گذشته، ناصر. (۱۳۹۶). «بررسی و نقد آراء تجدیدنظرطلبانه کرون در زمینه مطالعات اسلامی». *تاریخ و تمدن اسلامی*، شماره ۱ دوره ۱۳، صص ۱۲۱-۱۴۷.

<https://sanad.iau.ir/fa/Article/788094?FullText=FullText>
نیلساز، نصرت. (۱۳۸۷). «بررسی و نقد دیدگاه ونزیرو در باره تثبیت نهایی متن قرآن». *مقالات و بررسیها* (منتشر نمی‌شود)، ۴۰(۴)، صص ۱۷۰-۱۵۱. https://jmb.ut.ac.ir/article_27406.html

نیلساز، نصرت. (۱۳۹۳). *خاورشناسان و ابن‌عباس: تحلیل انتقادی دیدگاه‌های خاورشناسان درباره آثار تفسیری منسوب به ابن‌عباس*. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

Crone, P., & Cook, M. (1977). *Hagarism: The Making of the Islamic World*. Cambridge University Press.

Crone, P. (1987). *Meccan Trade and the Rise of Islam*. New Jersey, USA: Gorgias Press.

Daniel, N. (1979). *The Arabs and Mediaeval Europe*. Longman. Original from: the University of California.

Déroche, F. (2014). *Qur'ans of the Umayyads: A First Overview*. Leiden: Brill. ISBN: 9789004261853

Donner, Fred M. (1984). "Some Early Arabic Inscriptions from Al-Hanākiyya, Saudi Arabia". *Journal of Near Eastern Studies*. 43 (3). University of Chicago Press.

Hilali, A. (2017). *The Sanaa Palimpsest: The Transmission of the Qur'ān in the First Centuries AH*. Oxford: Oxford University Press, in association with The Institute of Ismaili Studies. (Qur'anic Studies Series 17). ISBN: 9780198793793.

Holland, T. (2012). *In the Shadow of the Sword: The Battle for Global Empire and the End of the Ancient World*. Little, Brown.

Hoyland, R. (2007). *Writing the Biography of the Prophet Muhammad: Problems and Solutions*. *History Compass*, 5, 1-22. <https://doi.org/10.1111/j.1478-0542.2006.00393.x>.

Hoyland, R. G. (1997). *Seeing Islam as Others Saw It: A Survey and Evaluation of Christian, Jewish and Zoroastrian Writings on Early Islam*. New Jersey, USA: Darwin Press.

- Jansen, H. (2013). *De Historische Mohammed*. Netherlands: Uitgeverij Van Praag.
- Lumbard, J. E. B. (2015). *New light on the history of the Quranic text?* *The Huffington Post*.
https://www.huffpost.com/entry/new-light-on-the-history_b_7864930
- Nevo, Y. D., & Koren, J. (2003). *Crossroads to Islam: The Origins of the Arab Religion and the Arab State*. Amherst, NY: Prometheus Books.
- Ohlig, K.-H. (2008). *The Hidden Origins of Islam: New Research into Its Early History*. Amherst, NY: Prometheus Books.
- Retsö, Jan (2003). *The Arabs in Antiquity: Their History from the Assyrians to the Umayyads*. Milton Park, England: Routledge.
- Sadeghi, B., & Goudarzi, M. (2012). Šan‘ā’ 1 and the Origins of the Qur’ān. *Der Islam*, 87, 1 - 129.
- Sebeos, R.T (1999). *The Armenian History Attributed to Sebeos*. Liverpool University Press.
- Shoemaker, S. J. (2012). *The Death of a Prophet: The End of Muhammad’s Life and the Beginnings of Islam*. Philadelphia, USA: University of Pennsylvania Press.
- Small, Keith E. (2015). “The Birmingham Qur’an: Too Many Options.” *Digital Mushaf Project*, Bodleian Libraries, University of Oxford.
<https://digitalmushaf.bodleian.ox.ac.uk/2015/12/04/the-birmingham-quran-too-many-options/>
- Spencer, R. (2012). *Did Muhammad Exist? An Inquiry into Islam’s Obscure Origins*. Wilmington, DE: ISI Books.
- Taylor, R. E., & Bar-Yosef, O. (2014). *Radiocarbon Dating: An Archaeological Perspective* (2nd ed.). California, USA: Left Coast Press.
- The Friday Bulletin. (1986). *The Friday Bulletin*. Islamic Research Institute. International Islamic University.
- The Friday Bulletin: The Muslim News Update*, Issue 29, Part 184. (2003). Nairobi, Kenya: Muslim Media Network, Jamia Mosque Committee, and the Islamic Foundation.
- Thomas, D. (2015). Quoted in: "Birmingham Qur'an manuscript dated among the oldest in the world." *BBC News*, 22 July 2015. Available at: <https://www.bbc.com/news/business-33436021>.
- Walker, J. (1956). *A Catalogue of the Muhammadan Coins in the British Museum: Volume II – Arab-Byzantine and Post-Reform Umayyad Coins*. London: British Museum.
- Wood, P. (2013). "Khuzistan Chronicle". *The Encyclopedia of Ancient History*.